

ИЛЮСТРАЦИЯ ИЛИНДЕНЪ

Редакторъ: ПЕТЪРЪ МЪРМЕВЪ

Редакция: ИЛИНДЕНЪ. Адресация: София, улица Алабинъ, 30. — Телефонъ 19-32.

Изъ споменитѣ ми по революционното движение въ Охридско

Презъ годинитѣ 1878, 1879 и 1880 бѣхъ ученикъ въ главното училище „Свети Климентъ“ въ родния ми градъ Охридъ.

Сѣбитията до 1879 година по Черковния въпросъ, възраждането на града Охридъ, руско-турската война, Санъ-Стефанския договоръ и Берлинския конгресъ оставиха дълбоки следи въ душата ми.

Българскиятъ народъ, макаръ и робъ, се чувствуваше обединенъ подъ турското владичество. Гласътъ отъ Тулча се слушаше въ Охридъ чрезъ общия културенъ центъръ Цариградъ. Охридъ очакваше освободителнитѣ руски войски по Санъ-Стефанския договоръ. Берлинскиятъ договоръ направи да възпѣваме по брѣговетѣ на Охридското езеро пѣсеньта: „Проклета и триклета да бѣдешъ ти, Европо, блуднице Вавилонска“. Книжката „Санъ-Стефанскиятъ договоръ“ тайно се поднасяше отъ ржка на ржка, четѣше се съ жаръ и плачъ. Несбжднати мечти!... Охридската младежъ копнѣеше да отиде да види свободното си отечество — княжество България, тамъ да се учи и после да се върне въ родината си. Баща ми бѣше състоятеленъ общаръ и търговецъ на общарски стоки. Две години го молѣхъ да ме изпрати да уча въ България. Най-сетне, въ 1881 год., 2. августъ, заминахъ за България съ учителя си Андроникъ Йосифчевъ. Презъ 1881—1882 година свършихъ II. класъ при Софийската мъжка гимназия; следващата 1882—1883 г. свършихъ срѣдния общи класъ при Софийското Военно училище, а презъ 1886—1887 год. довършихъ гимназиалния курсъ въ Солунската мъжка гимназия (II. випускъ). Презъ четиригодишното (1883—1887 год.) ми следване въ Солунската мъжка гимназия между възрастнитѣ ученици имаше желанне за образуване ученически

дружества и недѣлни училища, както при гимназията, така и въ роднитѣ мѣста на ученицитѣ.

Въ 1885 год. Иванъ Хр. Лимончевъ и азъ, съученици въ Солунската мъжка гимназия; Левъ Огненовъ, ученикъ въ Робертъ колежъ въ Цариградъ; учителитѣ: Никола С. Пасховъ, Якимъ Дербановъ, Дуле и Анастасъ Маджарови, Никола Чудовъ и гражданитѣ: Климентъ В. Заровъ и Климентъ Шукаровъ основахме въ Охридъ ученическо дружество „Свети Климентъ“.

По поводъ Рифадъ-пашовитѣ реформи („Законътъ за Фариитѣ“), следващата 1886 год., презъ ваканцията, основахме тайно революционно огнище при самото ученическо дружество „Свети Климентъ“. Въ дома на Климентъ Зарова се клѣхмѣ и цѣлунахме кръстъ и сабля следнитѣ лица: Климентъ В. Заровъ, Никола Чудовъ, Никола С. Пасховъ, Якимъ Дербановъ, Дуле и Анастасъ Маджарови, Иванъ Лимончевъ, Левъ Огненовъ и азъ.

Целта на това огнище при дружеството бѣ: да организираме терористически групи срещу разни поляци и разбойници въ Охридско.

Презъ учителствуването ми въ Охридъ (1887—1889 г.) ученическото д-во „Свети Климентъ“ продължаваше дейността си: официално съ сказки, четива и учебни занятия на неграмотни и полуграмотни хора и помощи съ учебни пособия и учебници за ученицитѣ, а тайно — агитация изъ селата отъ група членове за образуване терористически групи противъ разбойници и поляци.

За усиление дейността на това дружество изпратихме Климентъ В. Зарова въ София, гдето той образува Охридско благотворително дружество (1887 год.), и състави и издаде карта „Охридъ и околията“, която се продаваше за въ полза на Ох-

Антонъ Евтимовъ-Кечкаровъ, като учителъ

ридското ученическо дружество „Свети Климентъ“.

Следъ 1889 год., осемъ години наредъ бѣхъ учителъ въ Битолскитѣ мѣшко и девическо четирикласни училища. Въ 1891 год., учителското тѣло въ Битоля, по желанието на неграмотни и полуграмотни граждани, основа недѣлно училище, въ което бѣхъ учителъ презъ всичкитѣ недѣлни дни до 1898 год.

Влѣзохъ въ редоветѣ на Вжтрешната македонска революционна организация още при основаването ѝ (1893—1894) въ Битоля и продължа-

Хилядогодишниятъ чинаръ въ гр. Охридъ.

вахъ да обучавамъ младежта въ Недѣлното училище, отъ което скоро излѣзоха най-добритѣ работници на Организацията ни.

Презъ 1901—1903 год., като директоръ на Охридското трикласно училище, бѣхъ членъ въ Охридското революционно началство заедно съ Христо Д. Узуновъ, Наумъ Анастасовъ (Цвѣтиновъ), Наумъ Чакъровъ (Лондра), Левъ Огненовъ и Наумъ Златаревъ. Следъ арестуването на Христо Узунова (1902 год.) приехме за членъ въ Началството Иванъ Нелчиновъ. Подъ ръководството на Охридското революционно началство и въ разстояние на три години районътъ се организираваше въ боево, сѣдебно, финансово и стопанско отношение. Съ боевитѣ сили, състоещи се отъ 105 явни четници и около 3000 тайни селски и градски четници, районътъ ни бѣ въ пълната смисълъ на думата държава въ държава. Сѣдебниятъ институтъ при революционното началство извършваше всички сѣдебни процеси и съ това анулираваше напълно официалнитѣ турски сѣдилища.

Организираха се въ всѣко село селски началства — тайни общински управления. Селата засилиха производството и въведоха икономии въ носии, служене день, сватби, годявки и пр. Селата се освободиха отъ непоносими данѣци: гошавки, „дишъ параси“ на разни турски и арнаутски професионални разбойници и поляци.

Охридското началство, придържайки се къмъ основнитѣ принципи на Организацията — Автономията на Македония, безъ разлика на вѣра и народност, направляваше дейността си да приеме въ Организацията и арнаути, и власи, и турци. Въ тази насока Охридското началство имаше успѣхъ. Предани арнаути и турци съдействуваха въ доставяне на пушки, патрони, гилзи и барутъ. Градецътъ Поградецъ и селата му по край Охридското езеро бѣха главнитѣ доставчици на оржжия.

Презъ тъмнитѣ нощи, по Охридското езеро кръстосваха безстрашнитѣ Охридски чунари, съ своитѣ незабравими десетари: учителътъ Анастасъ Каневчевъ, чунарътъ Климентъ Рилковъ и Янко отъ Елена. Отъ югозападното прибрѣжие на езерото донасяха оржжия въ североизточното прибрѣжие. Лазурното езеро, осѣнчено отъ Галичица и Мокренскитѣ планини, пазѣше нашитѣ гребци. Селскитѣ чети, предизвестени, чакаха Охридскитѣ „лебеди“ на североизточния брѣгъ, при мѣстността „Пандзиръ“, взимаха оржжието и съ чудна скоростъ го разнасяха по селата въ Езерския районъ, Горна и Долна Дебърца, Малесия и Дримъ-колъ. Настѣпи ли день, учителътъ е между ученицитѣ, рибарътъ въ рибарницата, чунарътъ пренася пѣтници до Струга, до Поградецъ и обратно.

Освежени, ободрени отъ своитѣ нощни успѣхи, тѣ по-усилено работѣха за своето препитание. Облагати и заплати за нощния трудъ бѣха немислими — това бѣше въ реда на нѣщата; това бѣше за светото дѣло. Дойдатъ ли болни четници въ града, тѣ сж подъ грижитѣ на градскитѣ групи. Медицинската помощъ и прислуга бѣха предоставени на специални групи. Дойдатъ ли въ града селяни, селянки и кираджии, всѣки си знае станцията и връзката, за да предаде тайната поща или да вземе за четитѣ онова, което е потрѣбно.

Смирено, невинно тѣ се върщатъ или пеша, или съ магаре или конь; какво, обаче, има въ тѣхъ или въ самаритѣ, това „не знамъ“.

Нѣкои отъ началницитѣ пѣкъ виждашъ облѣчени въ селски дрехи, съ овжглени лица, каратъ коне съ празни навжглени човали, минаватъ презъ чаршията и се озоваватъ въ горитѣ при четитѣ. Върщатъ се после като овчари да каратъ овце за проданъ на пазаря въ Охридъ.

Кои сж началницитѣ? Всѣки казва: „не знамъ“. Началникътъ, като десетникъ, се появява въ групата си и дава разпорежданията отъ Началството. Цѣлото градско или селско население бѣше посветено въ дѣлото и влизаше въ групи, мѣжки или женски, изпълняваше възложената му работа и винаги бѣше „очи и уши“ за всѣко движение на аскера и за всѣко действие противъ Организацията.

До появяването на наши чети въ Охридско селата бѣха обирани, облагани съ голѣми данѣци отъ разни арнаутски и турски професионални разбойници. Подобни данѣци достигаха на село отъ 100 до 200 хиляди гроша. Много селяни и граждани биваха немилостиво убивани по улицитѣ, въ чаршията, въ селата. Пѣтътъ Охридъ — Ресенъ, планината Петрино и шосето презъ Буково за Ре-

сенъ бѣха оросени съ много невинна кръвъ. Разбойниците: Шайнче, Тайръ Толо, Билялъ Баланса, Карабаджакъ и много други бѣха страшилища за цѣлото население.

Съ появяването на нашитѣ чети въ Охридско много разбойници, поляци и тѣхнитѣ ятаци бѣха избити, а други доброволно се прибраха въ своитѣ селища.

Турскитѣ чифлигари се държаха въ респектъ отъ нашитѣ чети, прекъсна се ангарията и робуването на раята. Въ 1902 и 1903 години дойдохме до положението, турскитѣ чифлигари въ селата да бждатъ подъ покровителството на нашитѣ чети, за което чифлигаритѣ ги подпомагаха съ храна. Мирното турско население се покровителствуваше отъ четитѣ; нито единъ турчинъ не бѣ убитъ безъ присѣда.

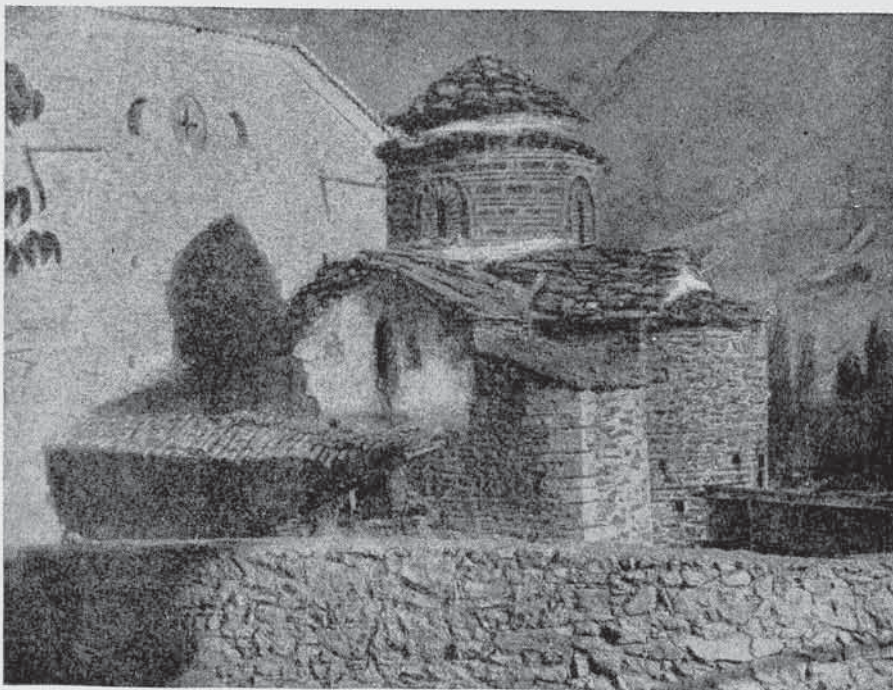
За всѣко убийство и злоупотребление върху българинъ четитѣ отмищаваха, а мирното население правѣше оплаквания до валията и до консулитѣ въ Битоля.

Въ 1903 год., 18. февруарий, бѣ убитъ гражданинътъ ни Наумъ Фортомаровъ. Въ знакъ на протестъ гражданитѣ държаха затворена чаршията една седмица; изпратиха протестъ до Султана, до Хилми паша, до валията въ Битоля; направиха демонстрация предъ Беледието (Общинското управление) и Хукюмата. Отвори се чаршията, следъ като се залови и арестува убиецътъ Далипъ и се уволни почти цѣлото хукюматско дайре (цѣлиятъ персоналъ на управлението).

Тактиката на Охридското революционно началство бѣ: да кали населението въ самоотбрана и безстрашие, да го въоръжава и обучава, да бойкотира сѣдилищата турски и, доколкото бѣ възможно, да не плаща даже и законния данѣкъ на турската власт. Думата „въстание“ бѣ плашило за турската власт.

На 29. декемврий 1902 год., Охридското революционно началство получи шифровано писмо отъ окръжното революционно началство въ Битоля за конгресъ въ Солунъ, дето щѣло да се решава, дали да обявимъ въстание. Охридското революционно началство взе решение да се дигне въстание, ако противъ Турция се объяви война отъ нѣкоя държава, или, най-малко, ако всичкитѣ райони въ Македония и Одринско въстанатъ, ако Върховиститѣ нахлуятъ отъ България въ Македония съ редовни и обучени чети и ако България направи поне една демонстрация на границата. Реши се, Охридското революционно началство въ тоя конгресъ да се представява отъ мене. Азъ съ рискъ на живота си едва можахъ да пристигна въ Битоля на 3. януарий 1903 год. Когато бѣхъ готовъ да замина за Солунъ, Анастасъ Лозанчевъ пристигна въ Битоля отъ Солунъ съ решение: въстанието да стане презъ тази, 1903 година. Азъ не бѣхъ доволенъ отъ това решение. Въ присѣтствието на Анастасъ Лозанчева и учителя Параскевъ Цвѣтковъ,

въ дома на Зографова изтъкнахъ много доводи, че съ въстанието ще изгубимъ опорнитѣ точки — селата и горитѣ, че на Турция вече това е добре дошло, че чети недостатъчно обучени и слабо вържени не ще могатъ да издържатъ срещу редовно обучена и многобройна турска армия. Препоръчвахъ да се видоизмѣни въстанието, като се организиратъ горски началства отъ хора интелигентни и боево обучени. Нека горитѣ и селата пазимъ за наши обиталища, нека по-осезателно се почувствува държавата въ държава, па после времето и политическото положение ще ни подсказватъ какво да правимъ. Нашата задача нека бжде да друсаме турската империя, докле се убеди, че вече не може, както досега, да се владѣе Македония и Тракия,

Старинната черква „Св. Германъ“ въ с. Германъ (Долна-Прѣспа), построена въ времето на Царъ Самуила.

или пъкъ докле не я тикнемъ въ война съ нѣкоя друга държава. Параскевъ Цвѣтковъ и Анастасъ Лозанчевъ изтъкнаха, че конгресътъ ималъ всичко това предвидъ, че за насъ решението на конгреса е свето. Колкото се отнася до Охридския районъ, ще се предвиди да се изпратятъ офицери и четници, защото се признава, че тоя районъ се намира въ по-голѣма опасностъ. На излизане отъ този домъ, на Параскевъ Цвѣткова се доложи, че турската полиция го търси, за да го арестува. Той взе мѣрки, избѣга отъ Битоля, замина въ селата и се причисли къмъ четитѣ, а азъ следъ единъ день напуснахъ Битоля и съ пощенска кола, пазена отъ 10 суварии (конници), пристигнахъ въ Охридъ. Докладвахъ на другаритѣ си решението на Солунския конгресъ. Нито единъ не намѣри умѣстно това решение. При всичко това, върни на дисциплината, Охридското началство усилено започна да се приготвява за въстанието. Даваше на четитѣ наставления за едно пълно затишие, за да запазимъ добритѣ сили за въстанието. Тогава, по желание на Охридското началство, дойде офицерътъ Тома Давидовъ да ръководи четитѣ ни. Отъ идването на

Давидова цѣлото Охридско бѣ въ възторгъ. За нещастие, обаче, на 13. мартъ 1930 год., случи се Жрбинската афера, въ която Тома Давидовъ бѣ смъртоносно пронизанъ отъ турски куршумъ.

„Давидовиятъ гробъ“ подъ селото Слатино и „Давидовата ливада“ при селото Куратица сж паметници на тоя незабравимъ прѣвъ офицеръ, стѣпилъ въ Охридския районъ.

Тази афера причини голѣми загуби. Освенъ загубата на Тома Давидова, още 140 души най-

добри легални работници на Дѣлото бѣха заловени и изпратени на заточение, мнозина отъ които тамъ оставиха костигѣ си.

Скоро следъ „Пждарскитѣ реформи“, презъ м. мартъ 1903 год., Христо Узуновъ бѣ освободенъ отъ Битолския затворъ, следъ като прелѣжа 14 месеци. Той замѣсти Тома Давидова и въдвори пълно затишие въ района — нощѣта за него бѣ

день.

(Следва).

Антонъ Кецкаровъ.

К ѣ р в а в о п о л е

(Македонска легенда)

Подъ клонестъ джбъ въ поле широко
Умисленъ старецъ самъ седи,
И гледа внучката си мила,
Какъ кичи своитѣ гърди
И руситѣ коси разплѣни
Съ божуритѣ червени.

Подъ клонестъ джбъ седи и мисли
Бѣлъ грохналъ старецъ: Боже милъ,
Кога създаде ти небето
И този свѣтъ си сътворилъ,
Нима създаде ти цвѣтата
За радостъ само на душата?

За радостъ само на душата,
Що грижи, мжки още не знай?
За радостъ само на детето,
Безгрижно тука що играй
И не знай, че съ кръвъ сж напоени
Божуритѣ червени?!

— Ей дѣдо! — внучката извика —
Преминахме днесъ толкозъ пѣтъ,
Но само тукъ видѣхме, дѣдо,
Божури вредомъ да цвѣтятъ...
Я вижъ полето, дѣдо старъ,
Обсипано като съсъ жаръ...

— Ти мѣничка си, душе мила —
Отвърна съ разтреперанъ гласъ
Добриятъ старецъ. — Азъ съмъ слушалъ,
Ахъ, време има оттогазъ,
Отъ старци съ сълзи на очитѣ
Чудесни приказки нечути.

Кога било, кон години,
Не помни никой... Въ туй поле,
Ехъ, много, много, дѣше мила,
Човѣшка кръвъ се тукъ пролѣ;
Царе тукъ двама знаменити
Изпотрошиха си войскитѣ!...

Години тежки и усилни!
Какви сж били черни дни!...
Рѣки отъ кърви сж течали
По тѣзъ широки равнини...
О, туй поле, днесъ тѣй засмѣно,
Е било съ гжста кръвъ облѣно.

И Богъ спокойно дълго гледалъ,
Какъ е бѣсняла тукъ смъртѣта:
Съсъ огнена коса въ ржцетѣ
Безмилостно трошѣ свѣта,
Какъ силила се е въвъ мигъ
Да не остане живъ войникъ!

Така невѣзмутимъ Богъ още
Би дълго гледалъ страшния бой,
Ако оттукъ въ страни далечни
Не чулъ риданията той
На мѣнички деца злочести,
На стари майки и невѣсти.

Ахъ, какъ е тжно тука, дѣше,
Когато пролѣтъ пролѣти,
Най-първо въ туй поле широко
Божуръ червенъ се разцвѣти,
Божуръ въ околни пушинаци —
КРЪВЪТА НА ПАДНАЛИ ЮНАЦИ!

Разбитъ, печаленъ, Богъ на трона
Въвъ небесата самъ саминъ
Тревожно седналъ и послушалъ,
Какъ майката за своя синъ
Нарежда жално тамъ далечъ,
А тука — кърви, пламъ и сѣчь...

И видѣлъ той море отъ сълзи
Въ онѣзъ земи... Цвѣтата тамъ
Посърнали сж... И горитѣ
Преклюмнали, като че пламъ
Е миналъ бърже по листата!...
Въвъ скръбъ е била тамъ земята!...

— О, стига вече! — викналъ Господъ —
О, стига вече кръвъ и сѣчь!...
О, стига, смъртъ, откакъ върлувашъ,
Седмица време става вечъ
Тѣй разфучана, ядовита! —
На жертви нѣмашъ ли насита?!

И въ мигъ на майкитѣ сълзитѣ
Въвъ черенъ облакъ ги събралъ
И съ тѣхъ затулилъ е лжчитѣ
На слънцето. Лжчъ не далъ
Да свѣтне тука чакъ дордето
Кръвѣта личала низъ полето...

Години дълги сж летѣли
И по туй кърваво поле
Тревица вече не растѣла!...
Синчецъ, кокиче и лале,
И теменуги, мензухари
Кръвѣта човѣшка ги попари!...

Полето цѣло черно било,
Владѣялъ тука черенъ мракъ,
Че майчинъ облакъ е затулялъ
Лжчитѣ... И човѣшки кракъ
По туй поле, по тѣзъ долини
Не стѣпалъ дълго — съсъ години.

Заселили се пакъ човѣци
Следъ вѣкове, но страшенъ смутъ
Обхванало ги катъ видѣли,
Че напразно тукъ пилѣятъ трудъ,
Че капка, капка отъ небето
Дѣждецъ не падналъ на полето...

Проклятието било черно!
И вкупомъ всякитѣ тогазъ
Събрали се — съ рже на горе
Къмъ Бога викнали есъ гласъ
Една молитва: „Боже, вишни,
Смили се надъ чада си грѣшни“!...

И Богъ смилилъ се: Майчинъ облакъ,
Що толкозъ време горе билъ,
Раздралъ го. Съ майчинитѣ сълзи
Полето жадно напоилъ —
За радостъ на орача беденъ
И на овчаря съ кавала меденъ...

Александъръ Кипровъ.

Георги Треновъ
Зипасенъ подковникъ

Изъ моя дневникъ

Сформиране на Воденската чета

(Продължение отъ книга 9 (29) и край)

5. септемврий — въ района на селото Новосело, Кочанско. Къмъ 2 часа презъ нощта вдигнахме момчетата. Воденската чета и 15 четници отъ Струмишката тръгнахме на северъ, за да заедемъ позиция на една височина, отстояща 2 км. отъ онази, която щѣше да заеме Чернопѣвѣ; до тази

върхотностъ, сж били много изморени, поради което тѣ почнаха да настѣпватъ късно.

Къмъ 8 часа преди пладне, войскитѣ, групирани около селото Витоша предния день, тръгнаха (ние ги наблюдавахме) по същата посока (пжтека), по която ние бѣхме отстъпили. Въ 10 часа преди

Тиквешката чета на войводата Пешо Самарджиевъ.

височинка ни заведе куриерътъ (человѣкъ на 45—50 години, роденъ въ тѣзи мѣста), който постоянно и неотлъчно стоеше около Чернопѣва. Щомъ стигнахме на мѣстото, куриерътъ се върна при Чернопѣва. Веднага изпратихъ въ селото 8 момчета да взематъ колкото намѣратъ търнокопи и лопати; следъ единъ часъ тѣ се върнаха и донесоха нѣколко. Съ донасянето на инструментитѣ момчетата почнаха да копятъ стрелкови окопи по линиитѣ, които имъ се начертаваха. Техническото отдѣление на 200—300 метра предъ окопитѣ приготви фугаси, отъ които най-силниятъ бѣше приготвенъ на върхотното мѣсто, откъдето турцитѣ щѣха да се хвърлятъ върху насъ на ножъ.

Къмъ 5 часа сутринята всичко бѣше готово. Нощта премина спокойно; никакъвъ гласъ отъ какво живо сѣщество не се чу. Войсковитѣ турски части отъ многото имъ разкарване предния день по различни посоки, за да ни търсятъ, по всѣка

пладне, турскитѣ патраули се доближиха до позицията на Чернопѣва и боятъ се почна. Турцитѣ залегнаха и откриха огънь, както по позицията на Чернопѣва, тѣй и по тази на Воденската чета, но отъ далечно разстояние, и отъ тази линия презъ цѣлия день нито крачка не напреднаха.

Къмъ 10 $\frac{1}{2}$ часа преди пладне, турски войски настѣпиха и откъмъ селото Цера по три посоки — източна, североизточна и югоизточна, право къмъ Воденската чета, и когато се приближиха на около 800 метра до позицията, откриха стрелба, като се бѣха прѣснали въ верига; тѣ виждаха окопитѣ ни. Когато се приближиха на 600 метра, и ние открихме огънь едновременно, следъ което турцитѣ почнаха да стрелятъ често и безспирно, а нѣкои взводове и залпова стрелба. Къмъ 12 ч. (пладне) стрелбата отъ страна на турцитѣ се толкова усили, щото изстрели не се чуваха, а само свистенето на куршумитѣ и каточели и въздухътъ надъ окопитѣ стана

убити и ранени; приближиха на 300 метра и изглеждаше, че ще се хвърлят въ атака (нашите карабини ножове нѣмаха); чуваше се команда: „Илери! Илери! Коркма!“ Въпрѣки адското свистене отъ куршумитѣ на маузеровитѣ пушки и тресѣка отъ нашитѣ манлихерови карабини, пакъ се долавятъ гласове откъмъ турцитѣ по адресъ на четниците — нецензурни думи, но и четниците имъ отплащаха съ по-обидни думи.

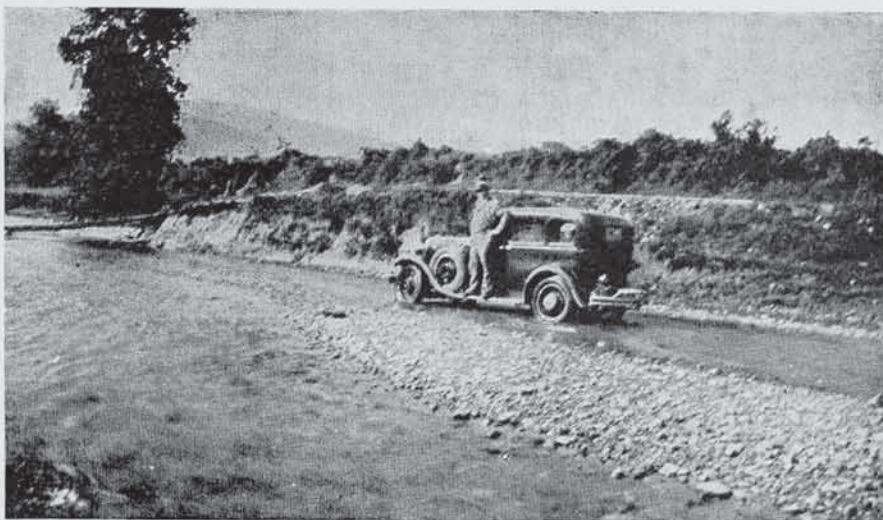
Предъ окопитѣ се вдигна прахъ — куршумитѣ разровиха земята. Близкитѣ до мене момчета викаха ми: „Господинъ капитанъ! Свалете си калпака, всички въ нашия окопъ стрелятъ, видѣли сѣ ви“. Свалихъ артилерийския си калпакъ. Забелязваше се, че е приближилъ последниятъ моментъ да се вдигнатъ въ атака. Викамъ съ високъ гласъ: Фугасъ № 1. — Отговарятъ ми: Телѣтъ скжсанъ. № 2 — скжшо, № 3 — скжшо. Най-после № 5, отъ чието експлодиране такъвъ трѣсъкъ се чу и такова разрушение се причини, щото азъ самъ не допущахъ това. Това се дължеше на момчетата отъ техническото отдѣление. Видѣхъ високо да летятъ дървета, камъни и прѣстъ, отъ което всички войници, каточели несъзнателно, побѣгнаха назадъ и то прави. Въ такъвъ единъ случай, въ който момчетата трѣбваше често да стрелятъ и въпрѣки командата ми: „Стреляй бързо!“, тѣ се изправиха прави въ окопитѣ и почнаха да викатъ високо: „Ура! Ура!... Да живѣе свободна Македония!“ Аскерътъ отстъпи на около 700 метра и оттамъ продължи стрелбата по насъ до стѣмване.

Часътъ е три следъ пладне, наблюдателитѣ ми съобщиха, че около единъ баталионъ аскеръ се спуща отъ Султанъ-Тепе, който щѣще да ни загради и откъмъ северъ. Височината, северно отъ нашата позиция, е на 300 метра и, ако се заемеше отъ турцитѣ, докато е видѣло, нѣмаше да можемъ да се мръднемъ отъ окопитѣ. Извикахъ 10 души отъ срѣдния окопъ да отидатъ и заематъ височината и задържатъ турцитѣ и щомъ се стѣмни да се върнатъ, но нито единъ не мръдна отъ окопа. Извикахъ високо на взводния командиръ: „Вангелъ Георгиевъ! Остани тукъ на моето мѣсто, азъ ще отида!“ Следъ тѣзи ми думи момчетата извикаха; „Ще отидемъ, господинъ капитанъ, ти стой тукъ“.

Момчетата водиха престрелка отъ тази височина 2 часа и щомъ се стѣмни, върнаха се. Турцитѣ веднага я завзеха и откриха залпова стрелба по насъ, но безъ никакви поражения. Ние имъ отговорихме съ три залпа. Последната ми команда бѣше: „Прекрати! Приготи бомбитѣ!“ Произнесена бѣ тя високо, за да чуятъ турцитѣ. Следъ това настѣпи гробна тишина. Войскитѣ отъ западната страна презъ цѣлия день не взеха участие, а останаха въ наблюдателно положение. Часътъ е 9 вечерята; почна да вали тихъ дъждъ. Нощта е тъмна, момчетата заспаха въ окопитѣ. Подиръ малко време — около 9½ часа, пристигна Чернопѣвиятъ куриеръ и ми предаде, че четитѣ на Чернопѣва сѣ вдигнали отъ позицията и чакатъ

Воденската чета да отиде при тѣхъ. Вдигнахъ четата и отидохме при другитѣ; тѣ бѣха на седловината между дветѣ позиции. Щомъ пристигнахме, Чернопѣвъ ме посрещна, ржкувахме се и ми каза: „Нѣколко години съмъ ходилъ изъ Македония, много сражения съмъ ималъ съ аскеръ и башибозуци, но такова сразяване, каквото имъ дадохме днесъ, не ми се е случвало; браво на Воденската чета; да живѣе свободна Македония!“

Решихме да отстъпимъ на северъ, къмъ границата, като Воденската чета върви въ опашката на колоната. Движението ще се извърши въ една линия — четниците единъ задъ другъ, и понеже нощта е много тъмна — на една крачка нищо се не вижда, то хората да се държатъ съ ржце, т. е., като се почне отъ куриера, който върви най-напредъ, за него се държи първиятъ, а за него вто-

Край изомруднитѣ води на рѣка Бистрица.

рия и т. н. до последния четникъ отъ колоната. Куриерътъ трѣгна напредъ и следъ него Чернопѣвъ. Едно ми правѣше впечатление: защо войводитѣ на другитѣ чети не застанаха отпредъ на своитѣ чети, а се нередиха непосредствено следъ Чернопѣва и трѣгнаха. Ако бѣха останали войводитѣ всѣкой предъ своята чета, може би, нѣмаше да се случи това, което стана. Не бѣхме изминали нито единъ клм., момчетата, които вървѣха предъ Воденската чета, спрѣха и ми се предаде: „Попъ Стойо и още нѣколко души се откъснали отъ преднитѣ редици и не се знае накѣде сѣ заминали“. Нощта тъмна — нищо се не вижда; трѣбва да се пази тишина; всичкитѣ момчета се струпаха около мене и всѣкой искаше да бѣде до мене. Никога не съмъ изпитвалъ такова душевно терзание, както презъ тѣзи минути — да спасявамъ живота на толкова ценни българи, при обстановка отъ най-лошитѣ. Ако бѣше само Воденската чета, може би, щѣхме да се измъкнемъ отъ огнения обржчъ безъ загуби, защото щѣхъ да се уповавамъ на себе си и щѣхъ да взема още отначало съответни мѣрки, а нѣмаше да се надѣвамъ, че имамъ отпредъ куриеръ. Наредихъ момчетата въ една редица — единъ задъ другъ, и имъ казахъ да пазятъ пълна тишина. Не бѣхме изминали още 200—300 крачки по взетата отъ мене посока, почнаха да викатъ: „Кѣде е капитанътъ?“ Азъ трѣбваше да имъ се обаждамъ. Но не стигаше само това, а всѣкой

желаеше да се държи за куртката ми. Непосредствено зад мен се движеха: Стефанъ Мандаловъ, отличенъ българинъ (отъ Шипъ или Прилепъ немога да си припомня), Московъ — старши подофицеръ — и двамата отъ Чернопфевата чета, Вангелъ Георгиевъ (и днесъ живъ) отъ Воденската чета. Веригитъ отъ охранението на турскитъ войски минахме, заставитъ сжщо, но попаднахме всрѣдъ бивацитъ имъ. Наближили бѣхме източно отъ с. Мишино и когато излѣзнахъ отъ гората на края на една поляна, свѣтна цигара предъ мене. Дадохъ знакъ да седнатъ момчетата съ подръпване дрехата къмъ земята на този, който се държеше за мене и този знакъ се предаваше до последния. Изпратихъ Стефанъ Мандалова и Московова на 50—60 крачки напредъ, за да разузнаятъ,

турцитъ не мръднаха отъ мѣстата си въ тъмнината. Наближаваше скоро да се съмне, трѣбваше да се търси изходъ.

Поведохъ момчетата по посока на „Китка“, следъ като прекратиха турцитъ стрелбата, презъ букова гора, но не бѣхме изминали още нито единъ клм., азъ почувствувахъ такова изтощение и такава дрѣмка ме обхвана, щото не бѣхъ въ състояние да направя нито една крачка напредъ. Спрѣхъ, казахъ на момчетата да седнатъ, легнахъ върху колѣнетъ на Вангелъ Георгиева, дъждъ продължаваше да вали и веднага съмъ заспахъ. Следъ 4—5 минути, обаче, се изсипаха стотици куршуми по посока на насъ и отъ много близко разстояние, повтори се сжщото и се потрети — затрупани бѣхме отъ шума и клончета отъ дърветата. Насочвали

Партизанскиятъ отрядъ на войводата Борисъ Илиевъ — Берковчанина, който презъ време на Балканската война действуваше въ тила на турцитъ. (Снимката е направена въ гр. Солунъ, следъ превземането му отъ българскитъ войски).

но не бѣха се изминали и 5 минути, турцитъ откриха стрелба отвсѣкжде. Московъ падна убитъ намѣсто, а Мандаловъ, раненъ тежко, едва достигна до мене и другитъ момчета и почна да ни моли да го застреляме. Последнитъ думи на Мандалова бѣха: „Кажете на Македония, че азъ си изпълнихъ дълга; да живее свободна Македония...“ Последната дума не можѣ да изкаже. Богъ да го прости! Той падна на една полянка югоизточно отъ с. Мишино, Турцитъ стрелбата продължаваха усилено, но безразборно. Момчетата почнаха да викатъ високо: „Кжде е капитанътъ?“ Турцитъ отговаряха: „Утепахме го!“ Тукъ падна убитъ Славчо — младо момче отъ Воденско и войникъ отъ 8. пехотенъ полкъ, който се държеше за мене. Събраха се около 50—60 момчета при мене и бѣхме всрѣдъ адския трѣсъкъ отъ маузеровитъ пушки, но въ тъмнината, и бѣхме седнали (ние не стреляхме), та други жертви не дадохме. Много отъ момчетата се заблудиха и се изгубиха по различни посоки. Всрѣдъ бивачното разположение бѣхме на турцитъ; повече отъ единъ часъ стояхме на сжщото мѣсто;

сме се право на една група аскеръ, разположена на бивакъ на една поляна. Ако не бѣше ме съборила дрѣмката, щѣхме да излѣзнемъ на поляната, кждето до единъ щѣхме да бждемъ избити. Огъньтъ (стрелбата) турцитъ сж насочвали само по шума, който сж чували, като сме вървѣли презъ гората, но като сме спрѣли, какво сж помислили, незнай — пакъ откриха огънь! Следъ стрелбата веднага скочихъ и извикахъ: „Следъ мене момчета!“ Това ми бѣше последното виждане съ тия скъпи и мили мои другари. Продължаваше да вали дъждъ. Нощта бѣше къмъ края си, следъ часъ, часъ и половина ще се съмне. Когато излѣзнахъ отъ гората, на голото, изпрѣчи се предъ мене сипей, отстрани папрадъ, а отгоре канара въ видъ на гребенъ. Следъ мене на 40—50 крачки следвахъ нѣколко души отъ момчетата.

Зазорило се бѣше вече. Вмигъ свѣтна огнено платно отъ канарата — залпъ. Азъ случайно съмъ билъ попадналъ въ мъртвото пространство и куршумитъ не ме закачиха. Залегнахъ въ камънитъ, като несъзнателно съмъ се обърналъ назадъ — кржгомъ.

Видѣхъ, че четирима отъ момчетата паднаха убити, а нѣколко души избѣгаха назадъ въ гората, по които турцитѣ продължаваха да стрелятъ съ залпове 2—3 минути. Отъ тази минута останахъ самъ вече. Предполагахъ да заема сжщата канара, която турцитѣ, по всѣка вѣроятностъ, сж я заели още отъ вечерята.

6. септемврий. На югъ и въ ската на върха „Китка“ съмъ, съмнало се бѣше. Както бѣхъ залегналъ, можехъ да стрелямъ напредъ и встраи; задъ мене канаритѣ — недостъпни. Турцитѣ водѣха вече безразборна стрелба отъ канаритѣ и въ гората. Отвреме навреме чувахъ псуване, проклинане и охкане (стенене). Борбата се водѣше по групи и по единично безъ команда, както отъ страна на турцитѣ, така и отъ страна на четниците. Отникжде не се чувахъ изстрели отъ четниците, които се откъснаха съ *куриера* и *Чернопѣва*. Курьерътъ ги бѣше превелъ и не бѣха дали никакви жертви. Куршумитѣ, които плѣскаха около мене въ камънитѣ, престанаха. Турскитѣ войници бѣха се прѣснали изъ гората, за да търсятъ паднали четници и ги обиратъ, и азъ прекратихъ да стрелямъ.

Къмъ пладне бѣше, единъ турски войникъ, нейде отъ върха на „Китка“, пѣше пѣсенята: *„Снощи ми е Янка на чардакъ излъзнала, въ малка градинка погледнала и на ранъ бѣлъ босилекъ думала“*. Презъ всичкото време, докато се намирахъ въ съседство съ турскитѣ войници на 4., 5., 6. и 7. септемврий 1903 година, не чухъ разговоръ, викане, псуване и проклинане на друго наречие, освенъ на чисто български езикъ. Мобилизиранитѣ турски войски бѣха отъ Битолско, Скопско, Прилепско и Шипско. Стъмнило се бѣше, пушечни изстрели отникжде не се чувахъ. На 200—300 метра отъ западната ми страна, на една полянка, чувахъ разпореждане да се разположатъ на почивка единъ батальонъ войници и се заповѣдваше да се събиратъ дърва за огньове, но следъ малко последва друга заповѣдъ: да се не палятъ огньове, защото имало още живи комити въ гората. Постове поставиха навсѣкжде, за да охраняватъ почиващия аскеръ. Войницитѣ, които отиваха за вода — това разбирахъ по дрънкането на манеркитѣ, щомъ като достигаха до постоветѣ, биваха спирани съ високъ гласъ: „Кой иде?“ Отговоръ — „Аскеръ!“ По това разбрахъ, че пропуската е „аскеръ“. Нощта е тъмна; решихъ да ставамъ, но стояхъ на сжщото мѣсто повече отъ 20 минути, понеже краката ми бѣха изтрѣпнали. Презъ това време чувахъ нейде да лае овчарско куче, но следъ малко пропукаха пушки. По това разбрахъ, че лаенето не е на истинско куче, а нѣкой войникъ отъ арнаутскитѣ батальони е имитиралъ гласа на куче и нѣкой отъ четницитѣ се е насочвалъ къмъ тази посока. Тръгнахъ право назадъ откъдето сутринята бѣхъ излъзналъ отъ гората, преминахъ постоветѣ и влѣзнахъ въ гората.

На 7. септемврий презъ деня прекарахъ на северъ отъ селото Цера въ гората, вечерята джждъ и снѣгъ завалѣ.

8. септемврий. Отникжде не се чувахъ пушечни изстрели сутринята, освенъ около пладне се почна честа стрелба на около 1 км. далечъ отъ мене на югъ, която не продължи повече отъ единъ часъ. Отпосле се научихъ, че една група четници (10 души) били открити и избити. Приближавамъ гребена, който дѣли районитѣ на селата Цера и Саса. Движехъ се презъ букова дребна гора по една тѣсна пътека; вмигъ предъ мене се появила четницитѣ отъ Воденската чета — весели и засмѣни съ сжщото въоръжение, съ каквото бѣха въоръжени. Едни отъ тѣхъ ми даваха хлѣбъ, други сирене, трети цигари; вземахъ цигара, турихъ я до устата си, но, когато се сепнахъ, предъ мене нѣмаше нищо; по-

Въ Скопска Черногория.

втори се и се потрети сжщото — *илюзия*. Това нѣщо ме подсѣти, че не съмъ ялъ нищо на 4., 5., 6., 7. и презъ този день 8. септемврий. Почнахъ да кжсамъ букова шума, макаръ че бѣше вече твърда, но три хапки хапнахъ. По една случайностъ предъ менъ изпъкна едно момче на около 20 години, което, като ме видѣ, остана на мѣстото си като заковано. Запитахъ го отъ кое село е и кжде отива; отговори ми, че е отъ Цера и че отива да спи въ една колиба, защото немогло да влѣзе въ селото — имало аскеръ. Момчето задържахъ при мене и щомъ се стъмни, заведе ме до една кошара — при дѣдо Вѣлко, който ме снабди съ храна и до сутринята ме предаде на други и, докато ме преведоха презъ границата, петъ души се смѣняваха, безъ да обръщатъ внимание, че излагатъ на смъртна опасност не само себе си, но и семействата си. Запитвахъ водачитѣ: като ме виждатъ децата, нѣма ли да кажатъ на турцитѣ, че комити сж дохождали на кошаритѣ? Отговориха ми: *„Нашитѣ деца могатъ да ги съкатъ на парчета турцитѣ, пакъ нѣма да кажатъ, че комити сж минавали оттукъ. Тѣ (децата) знаятъ, че комити идватъ по нашитѣ мѣста, за да се освободнѣтъ отъ турцитѣ“*.

На 10. септемврий, сутринята, преминахъ гра-

ницата и презъ деня стигнахъ въ селото Сажда-никъ, Кюстендилско; тамъ намѣрихъ много момчета отъ Чернопѣвата чета, които ме посрещнаха като истински братя. „Нашиятъ капитанъ е живъ!“ — извикаха тѣ.

Загуби отъ едната и другата страна имаше: четници убити 75 души въ сраженията на 5., 6. и 7. септемврий. Убити турски войници, по събра-нитѣ сведения, 380 души. Толкова жертви дадохме, благодарение на нещастната случка съ попъ Стойо,

който бѣше неволна причина да се откъснатъ тол-кова четници отъ общата колона и куриера.

Четитѣ не можаха да постигнатъ целта, за която бѣха изпратени, по следнитѣ причини: 1) къс-ното имъ трѣгване за Македония, когато Крушов-ското въстание бѣше почти потушено; 2) многото турски войски, струпани по посока на движе-нието на четитѣ и 3) неявяването на куриери, безъ които бѣше трудно и даже невъзможно движението на четитѣ, понеже навсѣкжде бѣше заето съ войски.

Ичко Димитровъ — Гюпчевъ

(Изъ революционнитѣ борби въ Паякъ планина)

[Продължение отъ книга 9 (29)].

Следъ кратко престояване въ Корнишорската планина, Ичко узнава, че въ с. Радомиръ пребива-ватъ шестима ренегати — другари на Трайо Курлевъ, които сж били дошли тукъ да пиршествуватъ на

формено сражение. Молбитѣ на селянитѣ сватбари само склонили бега да предаде пушката и револ-вера си, следъ което Ичко му повърналъ револ-вера. Тукъ, предъ сватбаритѣ и бега, шестимата ре-негати били вързани съ вжжета

Кжтъ отъ градъ Гумендже

една селска сватба. Ичко гори отъ желание да имъ отмъсти за държането имъ и поведението имъ при изгарянето на с. Крива и съ едно отдѣление от-брани свои другари въ сжбота вечерята срещу не-дѣля се озовалъ въ селото.

Тукъ той узнава, че заедно съ шестимата ре-негати въ кжщата на момковата сватба е и селски-ятъ бегъ съ двама още свои спяхии. Тогава Ичко оставилъ часть отъ момчетата си вънъ отъ селото, като имъ заповѣдалъ да пазятъ изходнитѣ пжтища, а той съ голѣмата часть отъ дружината си обкрж-жилъ кжщата, въ която се веселели сватбаритѣ за-едно съ ренегатитѣ и селския бегъ. Обкржжаването на кжщата и навлизането въ нея при сватбаритѣ станало така бързо и внушително, че правителст-вената стража — ренегатитѣ, бегътъ и спяхитѣ — останали вкаменени. Сватбаритѣ селяни сжщо сж останали смаяни и не знаяли какво да правятъ. Една отъ първата работа на четата е била да обезоржжи ренегатитѣ; това тя извършила много леко: още съ влизането четникътъ Ичко Траяновъ съ друга-ритѣ си турилъ ржка на оставенитѣ на страна 6 маузерови пушки. Следъ това били обезоржжени и двамата сеймени, безъ да се съпротивляватъ. Сел-скиятъ бегъ, обаче, не рачилъ да предаде оржжи-ето си, вследствие на което едва не се дошло до

налъ на свобода. На отиване къмъ селата Ливада и Купа четата на Ичко се натъкнала на движещи се по билото на планината войсковы части, съ които тя е влѣзла въ престрелка при в. Байрацитѣ. Вой-ската не се ангажирала въ дълго сражение, а зами-нала къмъ Ениджевардаръ, къмъ кждето тя оти-вала, навѣрно, по нареждане, а четата продължила пжтя си на изтокъ — къмъ Гевгелий.

До 25. септемврий Ичко още не знае, че въ България, Сърбия, Гърция и Черна-Гора е обявена мобилизация и че последната, най-малката съюзница отъ балканския съюзъ — Черна Гора — е вече въ война съ Турция. Но отъ Данго, неговъ десетаръ, той вече знаелъ, че между България и Гърция има съюзъ противъ Турция. Данговиятъ братъ, който, като бившъ андартинъ, живѣлъ въ Атина, билъ съобщилъ това на брата си, а този последниятъ — на своя шефъ Ичко. Освенъ това при неговата чета прииждали постоянно селяни, които не искали да оти-датъ въ редовитѣ на турската армия, която, поради усложнитѣ се политически обстоятелства, бѣ пови-кана подъ знамената. Поради това Ичко намѣрилъ за благоприятно да се оттегли въ Кожухъ планина, за да въоржжи и облѣче новитѣ си четници, както и да се приготви за нови акции, които му предстоятъ да извърши по желѣзопжтната линия Солунъ — Скопие.

Както е известно, на 5. октомври 1912 год., балканската война бѣ обявена. Четитѣ-авангарди на българската и съюзнитѣ армии, а именно тия на Дяконѣ Евстатий, Григорѣ Джунджуфиловѣ, Христо Цвѣтовѣ, Георги попѣ Христовѣ, Павелѣ Христовѣ, Марко Ивановѣ, Алеко Джорлевѣ, Алексо Стефановѣ, Василѣ Чекаларовѣ, Славчо Пирчевѣ, Христо Силяновѣ и Константинѣ Дзековѣ — въ сѣщия день се намирили въ планината Плачковица, а следъ 2 дня, следъ като минали Вардара северно отъ Гевгелий, около Удово и Градецѣ, се озовали въ Сирменинската планина, дето се намиралъ и

Гевгелий, Нжде, Ливада, Ениджевардарѣ и Гумендже.

Отъ друга страна Ичко съ своята многобройна, но зле обмандирана и въоръжена чета, следъ като събралъ складиранитѣ при идването си експлозиви, се упжилъ къмъ Удово съ задача да разруши голѣмия мостъ на Вардара при Удово. Когато, обаче, на 18 с. м. той пристигналъ въ Удово, тукъ вече заварилъ авангардѣ отъ сръбска кавалерия, началникѣтъ на който разрешилъ на Ичко да облѣче и въоръжи четата си отъ изоставенитѣ отъ турцитѣ муниции и дрехи. Веднага

Четата на войводата Щербо.

Ичко. Сега — и тукъ именно — Ичко узнава за балканския съюзъ и предстоещата война. Отъ пристигналитѣ тукъ войводи Ичко получилъ инструкции, какъ да действува, за да бѣде полезенъ на освободителнитѣ войски. Това, което той узналъ отъ пристигналитѣ войводи, вече виждалъ го на дѣло: качацитѣ се умножавали, телеграфнитѣ съобщения отсамъ и отатѣкъ Вардара вече се кжсали и дочувалъ се вече и далечниятъ кѣнтежъ на артилерийска стрелба на североизтокъ и югозападъ. На 16. октомври вече грѣцкитѣ войски сж въ Дурла планина и, подпомогнати отъ четата на Христо Аргировѣ-Чауша, нападнали гр. Берѣ, а после Негушѣ, отдето турскитѣ войски се оттеглили въ Ениджевардарѣ. Въ сѣщото време четата на Константинѣ Дзекова, която се бѣше отдѣлила отъ Ичквата, обикаляше билото на Паякъ планина и бѣше скжсала телеграфнитѣ съобщения между

следъ това Ичко заминалъ на югъ къмъ Гевгелий, съ цель да го завземе. Когато, обаче, той пристигналъ — това е било на 19. октомври — градѣтъ билъ опразненъ отъ официалнитѣ турски лица и войската и предаденъ на временна комисия отъ граждани, която трѣбвало да се грижи за реда и безопасността на гражданитѣ и града. Комисията не допуснала четата на Ичко да влѣзне въ града, но той, предрешенъ, влѣзналъ въ града, разузналъ положението и на другия день заелъ градската казарма, въ която се настанилъ съ четата си. И тъй, градѣтъ Гевгелий билъ опразненъ отъ турцитѣ, а управлението му бидо оставено въ ржцетѣ на временна комисия отъ мѣстни граждани, която се грижела за реда и тишината въ града и която следъ нѣколко дни го предала на началника на пристигналия тукъ сръбски кавалерийски авангарденъ отрядъ.

На 19. октомврий гръцките войски вече бяха съсредоточени срещу Ениджевардаръ и, подпомогнати от четите на Христо Аргировъ-Чауша и стария Вьндьо, влязоха въ сражение съ турците, следъ което на другия денъ, 20. октомврий, градътъ бѣ опразненъ отъ турците, които въ безпорядъкъ отстъпиха къмъ Солунъ, а следъ тѣхъ стѣпка по стѣпка вървѣха гърците, безъ да заематъ Боймията, заемаща пространството между р. Вардаръ и двата Паячки клона Погледъ и Гьндачъ съ главното селище Гумендже.

Презъ сѣщия денъ — 19. октомврий — чиновниците и войсковите отдѣления въ Гумендже получили нареждане да напуснатъ града и да заминатъ за Солунъ. Презъ нощта срещу 20. октомврий, всички, безъ де бждатъ усѣтени отъ населението, напуснали града и следъ като минали

македонска подобласть Боймия, въ която действаше четата на Митре Робкова, единъ отъ главните помощници на Ичко Димитрова. Когато на 20. октомврий гражданите отъ Гумендже осъзнали, видѣли, че градътъ е опразненъ отъ турците, а комшиите боязливо се събирали и коментирали новото положение. Рано сутринта още тѣ забелязали да се движатъ по главната улица („Баканицата“) трима ренегати, които се спрѣли предъ кжщата на тюфекчията Христо Гологановъ. Тукъ тѣ сж дошли да си прибератъ дадената по-рано за поправка повредена тѣхна пушка, която, обаче, тюфекчията, по съвета на брата си Гоно, не искалъ да имъ я предаде. Тогава тѣ почнали да стрелятъ въ кжщата, отъ която братътъ на тюфекчията, Гоно Гологановъ, почналъ сжщо да стреля и наранилъ тежко Манчо Карауцова. Въ сѣщото

Старата българска черква въ Гумендже, въ която презъ 1866 година почнало да се служи на славяно-български езикъ.

р. Вардаръ между Боймица и Карасуле, разрушили съ динамитъ нѣколко ракли на голѣмия желѣзопътенъ мостъ при станция Гумендже и направили недостъпна за редовни войсковы движения цѣлата

отъ откраднати вещи отъ изгорѣлото село Крива. Възбудената тѣпла буйствувала до вечерята, когато въ града пристигнала четата на Митре Робковъ, посрещната тържествено отъ цѣлото гражданство.

(Следва).

Пѣйо Радевъ-Гарваловъ

1876—1907 г.

Пѣйо Радевъ-Гарваловъ е роденъ презъ 1876 година въ гр. Чирпанъ. Той бѣше отъ близките приятели на Пѣйо К. Яворова, съ когото бѣха съвръстници и другари още отъ ученическата скамейка. Той бѣше мургавъ, строенъ и внушителенъ младежъ. Скромностъ и благодушие витаеше въ неговата душа, но при все това той бѣше упоритъ, характеренъ и волеви човѣкъ. Отъ неговия орловъ погледъ и прямолинейностъ и другари, и противници свеждаха очи. Като дете на бедно семейство, той съ много лишения завърши Загребския университетъ съ титлата магистъръ по фармацията. Като желѣзопътенъ аптекаръ при гара София, Лжжене и другаде, той се ползуваше съ добро име и бѣ обичанъ отъ гражданството.

Илинденската епопея, проявила се въ масово и спонтанно революционно движение, изненада цѣла

Европа. ВМРО очуди свѣта съ своята бойностъ и издръжливостъ. Въ интелигенцията заговори обществената съвѣстъ и нейниятъ гласъ озари лицата на младежта и я изправи предъ олтаря на саможертвата. Между мнозината идеалисти, които въ своята най-крехка възраст напуснаха гимназии и университети и влязоха въ предѣлитъ на Македония бойна, кждето съ пушка на рамо да отстояватъ каузата на въстаналия робъ, който бѣ грабналъ оржие да извоюва своята лелѣна свобода, се нареди и Пѣйо Гарваловъ.

Така Гарваловъ напусна своето поприще, което му обещавахе състояние и разкошенъ животъ. Нито молбитѣ на неговите близки, които виждаха неговото блестяще бждеще, нито пъкъ сълзите на неговата стара майка бѣха въ състояние да го отклонятъ отъ предназначения пътъ. Той се прости

съ своята стара майка, презрѣ всички облаги и се понесе съ своята стихия къмъ Долината на Сълзитѣ, където, въ борба съ народнитѣ потисници, да подаде своята дѣсница на брата — робѣ. Той бѣше отъ оная фаланга идеалисти, въ очитѣ на които ВМРО стоеше надъ всичко. Тя бѣше за тѣхъ всесилна и вездесѣща, на която тѣ служеха съ своята беззаветна преданостъ.

Въ широката и необятна душа на бунтовника Гарваловъ се бѣ приютило по нѣщичко отъ твърдата вѣра на Гоце въ Дѣлото, отъ убедителното слово на Даме, отъ организаторскитѣ способности на Михалъ Попето, отъ безумната храбростъ на Чернопѣва, отъ хладнокървието на Орцето и отъ демоничния вихренъ полетъ на Кръстю Асенова.

Въ Сѣрския революционенъ окръгъ бѣрзо го оценяха и отъ четникъ той скоро стана членъ на окръжния комитетъ, съ обектъ Драмско. Този районъ бѣше въ рѣцетѣ на грѣцката пропаганда, която разполагаше съ грамадни парични срѣдства, поддържана открито отъ турската официална властъ, която прилагаше девиза: „раздѣляй и владѣй“, но това не го отчая. Той бѣше решилъ да се бори съ пропагандата съ всички срѣдства и методи на революционния обсегъ.

Революционната дейностъ на Пѣйо Гарвалова е единъ дълъгъ низъ отъ смѣли вихрени набѣги противъ грѣцката пропаганда и турската войска, съ които дѣла той внесе униние и загриженостъ всрѣдъ противника и укрепи вѣрата за по-добри бѣднини всрѣдъ народнитѣ маси и революционнитѣ кадри на организацията въ Драмско. Дѣлата на Пѣйо винаги бѣха изпълнени съ широкъ замахъ и съ най-голъма вѣра за нанасяне силенъ ударъ всрѣдъ редоветѣ на противника.

За неговата смѣла терористична дейностъ черпяхъ сведения отъ едно писмо изъ Македония, печатано въ списание „Нашъ Животъ“, година I, книжка VII, отъ априлъ 1907 г., което следъ редъ усилия намѣрихъ въ Народната библиотека и отъ което правя следнитѣ извадки:

... Следъ нѣколко изстѣпления на грѣцитѣ: убийството на Караманова, Георги Коджабашията и други нѣкои изстѣпления на Драмския грѣцки владика, става нужда да се яви на сцената районната чета. Тя се състоеше отъ 18 души и се движеше въ района раздробена. Срещу Петровденъ 1906 г., тя се събра въ Х., водена отъ Михаилъ Даневъ, Пѣйо Радевъ-Гарваловъ и др. Обмислюва се цѣла нощъ какво да се приеме. Войводитѣ се спрѣха на следното кърваво решение: трима да се явятъ въ 1 часа надвечеръ въ Драма и да нападатъ Казиното, където се събиратъ грѣцкитѣ първенци. Други трима въ сѣщия денъ и часъ да се явятъ въ село Плѣвня, другъ грѣцки центъръ съ класно грѣцко училище, и сѣщо да нападатъ грѣцкото кафене, а останалитѣ да направятъ въ сѣщия денъ и въ сѣщия часъ четиншко нападение на с. Горенци—

седалище на грѣцкия владишки замѣстникъ. Решението бѣ дръзко. Изискваше жертви, но важно то бѣ да се успѣе, т. е. да се предвидятъ всички случайности, за да не се осуети плана. И това се постигна. Войводитѣ и четинцитѣ бѣха нѣколко годишни, значи, опитни нелегални работници — на това единичко се дължеше успѣхътъ. Ето по редъ акциитѣ:

Въ Драма: Акцията се повѣри на Пѣйо Радева-Гарвалова, отъ гр. Чирпанъ, свършилъ по аптекарството въ Загребъ. Негови сподвижници бѣха Димитъръ Каракузовъ отъ с. Калатъ, Драмско, и Димо попъ Игнатовъ отъ Битолско. Тѣ се облѣкоха въ хубави европейски дрехи, туриха си чисти алени фесове и слѣзоха въ Драма като пѣтници. Носѣха само револвери и по една бомба. Планътъ имъ бѣше: надвечеръ ще трѣгнатъ на разходка заедно съ всички драмчани и на мръкване, точно въ 1 часа по турски, ще нападнатъ Казиното. Трудността бѣ, че въ Драма организацията нѣмаше своя стрѣха, при туй градътъ е всрѣдъ поле; достъпенъ е само за легална нога. Трѣбвало би да се слѣзе на ханъ. Ето разказа на единичкия оцѣлъ отъ тримата наши терористи — Пѣйо Радевъ-Гарваловъ:

„За пръвъ пѣтъ слизахъ въ Драма, бѣхъ твърде угриженъ за успѣха на предприятието, не мислѣхъ да оцѣлѣя и не запомнихъ отъ коя страна влѣзохъме. Туй бѣше много важно. После ми причини неописуеми мъки. Каруцарѣтъ ни остави въ едно кафене съ градина вънъ отъ града. Ние, прилично облѣчени, изпихъме бавно кафетата и когато плѣзна на цѣлиятъ градъ на вечерни разходки, слѣхъме се съ шарения вѣтъ отъ турци, гърци и евреи; мълчахме, отминавахъме предпазливо тия, които ни заглеждаха по-подозрително и най-после се озовахъме всрѣдъ града, като си въртѣхъме тънцитѣ бастунчета. Димитъръ Каракузовъ, като тукашень, ни изведе еднажъ край Казиното, огледахъме го хубаво, погледнахъме си часовницитѣ и отминахъме. Не бѣше още часътъ тъкмо единъ. Казиното бѣ като кафене „Македония“ въ София, на жгълъ, съ два реда голѣми прозорци и врати твърде голѣми и широко разтворени. То бѣше пълно съ отборъ отъ грѣцки свѣтъ въ града и бѣше твърде открито, напълно пригодено за бомбитѣ ни. Това ни зарадва, а и развълнува. Почувствувахъме, че планътъ ни ще успѣе по-блѣскаво отколкото предполагамъ, когато го вземахъме въ горитѣ. Другаритѣ ми обвзе нетърпение, искаха веднага да се върнемъ и да свършимъ, но у мене се намѣри коравина да ги въздържа, за да изпълня плана буквално. Ние заобиколихъме нѣколко улици и пунктомъ въ 1 часа бѣхъме предъ Казиното. То бѣ както преди препълнено съ свѣтъ. Разпредѣлихъ си бѣхъме мѣста: Каракузовъ ще действува отъ входа, азъ презъ отворенитѣ прозорци отъ едната страна, а Димо попъ Игнатовъ отъ другата — сѣщо презъ прозорцитѣ. Каракузовъ бѣше снаженъ, внушителенъ. Той щѣше да отбие съ фигурата си бѣгащитѣ къмъ прозорцитѣ отъ двѣтъ страни щѣше да ги изложи на нашитѣ бомби и револвери. Предъ кафенето е имало трима запити, но ние не ги забелязахъме. Не можеше да ги забележимъ, защото не мислѣхъме да оцѣлѣваме. Задачата ни бѣ не да отмѣстѣваме, а да скършимъ грѣцкия тероръ съ беззаветността на самопожертвувани членове на „всесилната и вездесѣща организация“. Така разбирахъме, а и такава бѣше задачата, която изпълнявахъме. Застанахъ бѣхъме въ жгѣла по на нѣколко метра единъ отъ другъ, все още съ бастунчета въ рѣцетѣ си. Пръвъ изтѣрва бастуня си Каракузовъ, съ цигара въ уста, която ужъ ще пали. Наведе се да вземе бастуня и съ всичка сила метна бомбата въ кафенето. Гърмътъ бѣше ужасенъ. За моментъ всичко се вдърви, притъмня и после хукнаха къмъ прозорцитѣ. Последвахъ нашитѣ бомби. А задъ насъ вече гърмѣха револвери. Това бѣха запититѣ, които ние тепърва видѣхъме. Мигъ бѣше туй. Изгубихъ другаритѣ си. Азъ стреляхъ и бѣгахъ по улицата. Тя опустя предъ мене, после опустя и задъ мене. Не знамъ какъ се озовахъ всрѣдъ турскитѣ гробища, и се спотанѣхъ задъ голѣмъ камѣкъ. На това

мѣсто стояхъ две денонощия. Първата нощъ не посмѣхъ да излѣза, защото биха ме хванали; вървахъ да е обсаденъ градътъ. Втората нощъ вече съзнахъ, че не зная на къде да вървя, нито знаехъ града, нито пъкъ помнѣхъ откъде влѣзохме. Мжеше ме жажда, а повече сънъ, но устояхъ. Ако усѣтѣхъ, че ще ме обори сънътъ, щѣхъ да се застрелямъ. На третата нощъ изпълзахъ и се измъкнахъ на посоки изъ града. Щастieto ме изведе въ селото, въ което бѣхме преспали при идването*.

Това бѣ въ Драма. Тамъ паднаха 11 гърци убити, повечето отъ револверитъ на тримата ни терористи. Бомбитъ излѣзоха несполучливи. Тѣ съ силна взривна материя се разбивали въ прахъ и убивали само тия, при които непосредствено сж падали. И по-добре. Ефектътъ бѣ желанъ. Смъртта на двамата ни другари всрѣдъ Драма бѣ блѣскава. При това между падналитъ гърци бѣ и председателътъ на комитетъ имъ — директорътъ на „Балтото“. Много богатъ, фанатикъ и неоспорваемъ отъ никого глава на гърцизма въ окръга. Щастливъ случай за нашия атентатъ. Той изкупуваше материално дветѣ ни жертви. Успѣхътъ на предприятието бѣше пълненъ: настрѣхна окръжието съ двата града Драма и Кавала. За нѣколко дни и дветѣ страни се затаиха. Помежду бѣ загадката. Атентатътъ въ Драма бѣ извършенъ отъ трима, а се намѣриха само два трупа. Смѣли куриери слѣзоха въ Драма и донесоха новината, че между убититъ не е Пѣйо Радевъ-Гарваловъ. Гърцитъ и турцитъ сжщо мълвѣха, че сж видѣли и трети: лично момче, което ще трѣбвало да е войводата, но което изчезнало. Туй бѣше невѣроятно. Въ Драма нѣмаше българи, а за турци и гърци излизаше, че и тамъ има организация. Кой инѣкъ би укривъ терориста. Ние два дена чакахме съ замръло сърдце изчезналия, но отъ него нѣмаше ни поменъ; оплакахме го. Тре-

тата нощъ на съмнуване ни събудиха две моми сестри, отърчали и не могатъ да говорятъ, плачатъ и се смѣятъ: Пѣйо Радевъ-Гарваловъ се вмъкналъ у тѣхъ, позналъ имъ дома, обадилъ имъ се и се изгубилъ.

Така беззаветно Пѣйо броди Драмско, докато на 6. априль 1907 година заедно съ студента Филевъ влиза въ с. Баница — Сѣрско, по организационна работа. Тамъ бива откритъ отъ аскера и, за да не попадне въ ржцетъ на турската войска, той изважда своя револверъ и отправя единъ ударъ въ сърдцето си.

Следъ минута и Филевъ се разстрелва.

Следъ тия два револверни изстрела, аскерътъ влиза, обаче, намира само труповетъ на Гарвалова и Филева.

Смъртта на Пѣйо Гарвалова бѣ посрещната и отъ легалнитъ и отъ нелегалнитъ дейци въ Сѣрския революционенъ окръгъ съ голѣма скръбъ, тъй като презъ които села бѣ преминалъ, той бѣ оставилъ диря.

Драмчани и Сѣрчани никога не ще забравятъ богатата усмивка на Пѣйо, който и въ най-страшнитъ минути срѣщаше опасността съ усмивка на уста.

Пѣйо е живъ въ душитъ и сърдцата на останалитъ живи.

Стефанъ Аврамовъ.

Ненадейни гости

Изъ революционния животъ въ Костурско презъ 1904 година

Жителитъ на с. Черешница, следъ службата на второто Възкресение, насѣдаха по поляната, която ограждаше черквата. Едни заиграха на карти, а други съ тѣжа гледаха развалинитъ на своитъ къщи. Въ тѣхнитъ глави се нижеха споменитъ отъ близкото минало. Тѣ всички мълчаха.

— Лани и олимнани добре поминаме Великдено — обади се нѣкой. — Имаше ора, веселби и четници. А вая година всички сме като попарени отъ слана.

— Дека сж четницитъ? — обади се другъ. — Отъ 7—8 месеци нищо не се чува за тѣ. Всичкитъ се прибраа въ Бугария. Комитето е разтуренъ. Нашъ бѣше таксирато, да останеме безъ куйки и безъ имайне.

Когато между селянитъ се водѣше този разговоръ, отъ Церо (гора надъ селото) излѣзе човѣкъ, който бързо прекоси ливадитъ и се озова предъ тѣхъ.

Изненадата бѣше голѣма. Тѣ всички вторашиха погледи въ него и неможаха да си обяснятъ видѣнието.

Едва когато непознатиятъ каза: „Христосъ възкресе“ и почна редомъ да се ржува, селянитъ се опомниха и видѣха, че предъ тѣхъ стои четникъ отъ тѣзи, за които току що говорѣха.

Младъ, строенъ, облѣченъ въ типична Костурска четнишка форма и добре въоръженъ, четникътъ изкара грижливо сгъната записчица и съ погледъ пита къмъ кого да се обърни. Сжщо съ погледъ селянитъ му посочиха лицето, къмъ което трѣбваше да се обърни.

При предаване записката момъкътъ се имунува: Трайко Дандаловъ отъ с. Горенци.

Семейството Дандаловъ бѣше известно и въ лицето на младия комита селянитъ познаха сина на родолюбивия и неустрашимъ борецъ — Горенцкиятъ чорбаджия Кузо Дандаловъ.

Шифрованата съ шифъръ отпреди вѣста-

нието записчица гласѣше: „Тукъ сме отъ два дни и сме безъ хлѣбъ. Ела да се видимъ.“

М. Панджаровъ**).

Селянитъ, следъ като разбраха съдържанието на писмото и се осведомиха за числото на четницитъ, приготвиха храна и една група се упъти къмъ бивака. Тѣ настояха да се помоли войводата вечерята да имъ доде на гости.

Митре бѣше единъ отъ рѣдкитъ въстаници въ Костурско. Овчаръ по професия, неграмотенъ, той бѣше единъ отъ първитъ четници. Надаренъ съ природенъ умъ, той, покрай четнишкитъ неспогоди, можа да се научи да чете и пише и на край, по разбиранията на целитъ и задачитъ на Организацията, той бѣше далечъ надминалъ своитъ грамотни другари — войводи.

Колкото бѣше страшенъ на видъ, толкова бѣше добъръ и съ благъ характеръ човѣкъ. За моралнитъ му качества нѣма що да се говори. Той бѣше олицетворение на всички добродетели.

На 4. августъ 1903 год., въ време на голѣмото сражение на Бигла, неустрашимиятъ Митре получи много рани. Даже пушката му бѣ разрушена, като дървената ѝ частъ бѣ обърната на трески.

Туй обстоятелство издигна Митре въ очитъ на населението между първитъ юнаци и то положи голѣми грижи, както за неговото продължително лѣкуване, тъй и за неговото запазване.

Митре не се съблазни отъ спокойния животъ въ България и не напусна Костурско. Той презъ цѣлия си четнишки животъ нито единъ день не се отдѣли отъ него.

Следъ въстанието, сега, за първи пътъ, Митре излизаше да обиколи Пополколския районъ, където разрушенията бѣха най-страшни и затова той настѣпваше много предпазливо и се излагаше на лишения.

*) Подъ това име се криеше войводата Митре Влаето.

Г. Ив. Бѣлевъ

До Солунъ, Битоля и Охридъ презъ 1904 година.

[Продължение отъ книга 9 (29)]

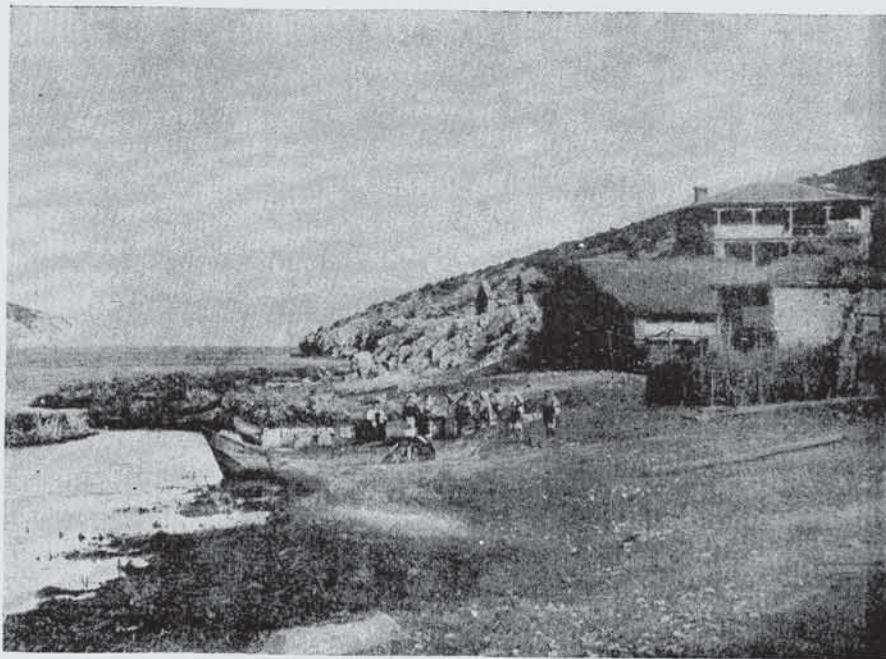
Последниятъ, по взаимно споразумение съ първия, подпомага съ пари и материали Вътрешната организация. Управителнитѣ тѣла на дветѣ организации се сношаватъ направо безъ посредници и представителство. Тѣзи тѣла, или редовно упълномощени тѣхни делегати, се събиратъ всѣка година на съвѣщание по общи въпроси въ време и мѣсто, опредѣлени отъ Централния комитетъ на ВМРО. Временно да се спрѣ всѣка активна революционна дейность, за да се даде пълна свобода на Великитѣ сили да одѣлватъ своята работа за Македония.

Следъ като изложихъ устно и предадохъ писмено горнитѣ условия, изтъкнахъ голѣмото значение на такова едно наше споразумение. Казахъ, че, ако се осъществи това споразумение, въ България ще настѣпи едно отрезвление и сплотеностъ около Върховния комитетъ, а въ Македония ще има небивалъ подъемъ и въодушевление срѣдъ населението, а европейскитѣ жандармерийски офицери и цивилни агенти нагледно ще видятъ сплотеността, силата и дисциплината на Организацията, ще видятъ основната порочность на турското управление и неефикасността на изработенитѣ реформи. Съ единъ такъвъ резултатъ пъкъ нашето дѣло ще бѣде напълно изяснено предъ Европа и разположената къмъ насъ дипломация ще има най-силния нравственъ мотивъ да подкрепи нашитѣ искания — пълна автономия за Македония и Одринско.

Следъ това размѣнихме мисли върху всѣка една точка отъ моитѣ предложения и се раздѣлихме при уговорка: на другия день, въ сѣщото време и на сѣщото мѣсто да стане втора среща, за да получа отговора на Централния комитетъ, който до това време щѣлъ да проучи направенитѣ му предложения. Въ сѣщото заседание ми се заяви, че всички инциденти въ България и край границата въ Македония, автори на които сѣ Сан-

дански и Чернопѣевъ, сѣ били вършени безъ знанието и мимо волята на Централния комитетъ.

При втората среща двамата членове на Централния комитетъ ми заявиха, какво Централниятъ комитетъ по принципъ приема предложението на Върховния македоно-одрински комитетъ, но безъ съгласието на окръжнитѣ ръководители на Организацията, т. е. безъ едно допитване до тѣхъ, безъ единъ референдумъ, Централниятъ комитетъ не смѣлъ самъ да ангажира ВМРО въ такава една

Селото Нивици при брѣга на Прѣспанското езеро.

спогодба. — Решихме — ми се каза, да изпратимъ по тоя случай едно окръжно до ръководителитѣ и когато се получатъ отговоритѣ, тогава ще ви дадемъ своя отговоръ.

Да чакамъ въ Солунъ изпращането на окръжното и отговоритѣ на ръководителитѣ бѣ много рисковано за мене; затуй казахъ на Мирчева и Коцова, че заминавамъ за Битоля — Охридъ и тамъ да ми се съобщи деня, въ който ще мога да получа отговора.

На третия день заминахъ за Битоля.

Съ сѣщия тренъ пътувахъ за роднитѣ си мѣста и около 208 души амнистирани заточеници, пристигнали въ Солунъ отъ Диаръ-Бекиръ (Мала-Азия) — всички македонски българи и дейци революционери: свещеници, учители, търговци, земледѣлци, четници и войводи, граждани и селяни. Отъ 310 души, заточеници преди въстанието, сега, следъ въстанието, следъ дадената обща амнистия, се върщаха по домоветѣ си само 208 души; другитѣ 102 сѣ били измрѣли: едни отъ болести, други сѣ били избити отъ турцитѣ при пътуването имъ и въ затворитѣ. Биеше само на очи, че всички заточеници бѣха бодри и весели. Тѣ разправяха ужасии за своитѣ тѣла и патила и се радваха, че тѣхното дѣло, за което толкова много страдаха, се увѣнча най-сетне съ успѣхъ: намѣсата на европей-

Появяването на селянитѣ въ бивака му толкова много го развълнува и трогна, щото той не можа да задържи сълзитѣ си.

Митре си оставаше фанатикъ вѣруващъ въ крайния успѣхъ на Дѣлото, както и преди въстанието.

Робътъ не е забравилъ и не ще забрави тоя юначенъ, честенъ и безкористенъ свой синъ. А Костурско вѣчно ще му пѣе пѣсенята:

Ми те завърти, Митре, три иляди турци,
Три иляди турци, все арнаути.

Ти ми бѣше, Митре, со дванайсе души,
Со дванайсе души, се со манлиери...

А. Дамяновъ

скитъ велики сили въ управлението на Македония и въведенитъ реформи, при изгледи да бждатъ тѣ разширени до пълна автономия. Тренътъ ехтѣше отъ тѣхнитъ революционни пѣсни. Съ повечето отъ тѣхъ бѣхъ се запозналъ въ хотелъ „Вардаръ“, гдето последната вечеръ се веселихме до късна доба, та почти всички заточеници знаеха, че съмъ членъ на Върховния македоно-одрински комитетъ и че съмъ взелъ активно участие въ Илинденското въстание. Тѣ знаеха още, че въ моето първокласно купе пжтуваха и двама кореспонденти — французи,

бележки за всичко и високо заявяваха, че народъ, като българския, който знае да цени, да почита и така да посрѣща своитъ народни труженици, такъвъ народъ не умира, не загинава; че българитъ-македонци заслужаватъ почитъ и уважение; че тѣ сж достойни за свободата, за която се борятъ.

При пристигането ни въ Битоля бѣ се стекло тоже грамадно множество хора посрѣщачи и любопитни. И тукъ бѣха сжщитъ сцени, сжщата смѣсица отъ веселие, пѣсни, плачъ, псувни, закани и проклетия по адресъ на тиранитъ — турци.

Въ недрата на Пиринъ планина презъ време на Илинденското въстание въ 1903 година. Генералъ Иванъ Цончевъ съ частъ отъ началницѣ на революционнитъ отряди. (Въ предния редъ отдѣсно къмъ лѣво: Генералъ Иванъ Цончевъ и Поручикъ Асенъ Партениевъ; въ втория редъ отлѣво къмъ дѣсно: Петъръ Подуяковъ, Капитанъ Йорданъ Стояновъ, Подпоручикъ Борисъ Стрезовъ, Фелдфебелтъ Трайко Ризовъ, Поручикъ Димитрий Атанасовъ — Думбалаковъ, Поручикъ Петъръ Дървинговъ и двама четници.

та при всѣки случай, при всѣка гара, шумно манифестираха своитъ български родолюбиви чувства.

До Битоля, на всѣка гара, слизаха и се раздѣляха отъ другаритъ си по сждба групички заточеници, посрѣщани отъ свои близки. Чудни, трогателни сцени се разиграваха на всѣка гара и особено на Леринската гара, гдето слѣзна най-големата група заточеници. Посрѣдъ шумнитъ, радостнитъ възклициания, приветствия, прегръщания и цѣлувки, посрѣдъ пѣснитъ и шумнитъ веселия на посрѣщачи и заточеници, често се чуваха писъци, плачъ и проклетия отъ ония, които не дочакваха, не виждаха между заточеницитъ своитъ близки и сега чакъ научаваха за тѣхната зла орисия, че сж оставили кости по турски зандани и далечни пушинаци.

Двамата кореспонденти — французи си държаха

Въ Битоля престояхъ около 20 дена. Квартувахъ въ хотелъ „Солунъ“, необезпокояванъ отъ никого. Тукъ имахъ ежедневни срещи и съвѣщания съ членовеи на окръжния революционенъ комитетъ: Павелъ Христовъ, братята Аце и Панче Дореви, Никола Гърковъ, Христо Вълкановъ и др. Срѣщахъ се и размѣняхъ мисли по освободителното дѣло и съ много битолчани: учители, еснафи, работници, които посещавахъ въ домоветъ, магазинитъ, работилницитъ и вършехъ безшумно агитация за една дружна дейность на дветъ македоно-одрински организации — вътрешната и външната. Посещавахъ почти всѣки день и нашето българско търговско консулство, гдето беседвахъ по общитъ злободневни въпроси съ тогавашния нашъ търговски консулъ г. Андрей Тошевъ, мой по-рано учител въ Солунската мъжка гимназия. (Следва).